

K HARMONII ŠETŘENÍM SYMETRIE“: VLADIMÍR ZÁKREJS A KONZERVATIVNÍ ZÁKLADY URBANISMU V HRADCI KRÁLOVÉ

„TO HARMONY WITH REDUCTION OF SYMETRY“: VLADIMÍR ZÁKREJS AND CONSERVATIVE FOUNDATIONS OF URBANISM IN HRADEC KRÁLOVÉ

Ladislav Zikmund-Lender

Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Katedra teorie a dějin umění
Náměstí Jana Palacha 80, Praha 1
e-mail: ladislav.zikmundlender@gmail.com

Klíčová slova:

metodický urbanismus – konzervativní urbanismus – památková péče – Vladimír Zákrejs – Josef Gočár

Keywords:

methodical urbanism – conservative urbanism – heritage care – Vladimír Zákrejs – Josef Gočár

Abstrakt:

Architekt a urbanista Vladimír Zákrejs (1880–1948) se stal po ustanovení samostatné Československé republiky jedním z nejvýraznějších urbanistů, který ale současně prosazoval konzervativní řešení, zodpovědná vůči sociální situaci dělnické třídy i vůči životnímu prostředí – po celý život mu byl ideálem anachronický koncept zahradního města. Stal se prosazovatelem systematické metody v územním plánování, kterou poprvé uplatnil v Hradci Králové při soutěži na regulaci města v letech 1908–1909. Podle své deduktivně-induktivní metody plánoval v daleko širších souvislostech, než jaké mu ukládalo zadání soutěže, a tak vznikl první návrh Velkého Hradce, který po válce nejprve vzkřísil Oldřich Liska a později Josef Gočár. V letech 1925–1928 se Zákrejs stal vůdčí osobností plánování Velkého Hradce, ale i dílčích regulací ve městě, na něž byly vypisovány jednotlivé soutěže. V letech 1933–1934 vedl Zákrejs spor o autorská práva na návrh Velkého Hradce s Josefem Gočárem, což sice skončilo smírem, ale Zákrejsovi se podařilo dokázat, že Gočár autorem koncepce nebyl. Následný rozvrat, který nastal v Ústavu pro stavbu měst donutil asi příliš idealisticky založeného Zákrejse odejít z oboru a věnovat se literární a dramatické publicistice.

Abstract:

Architect and urbanist Vladimír Zákrejs (1880–1949) became one of the most important figures in the field of urbanism after the establishment of the Czechoslovak Republic in 1918. He promoted conservative layouts that were socially responsible towards working class and in the same time responsible towards the environment – he became fond of anachronistic concept of Howard's garden cities. He has invented a systematical method of urban planning which was used for the first time in Hradec Králové when Zákrejs participated on a new regulation plan between 1908–1909. According to his deductive-inductive method he planned in a larger scale and context than the official assignment specified, so the first idea of Great Hradec has emerged. Later, it was exploited by Oldřich Liska and Josef Gočár. Between

1925–1928 Zákrejs became a leading author of the urban planning of Great Hradec and a coordinator of partial regulations in the city that were later submitted to architectural competitions. Between 1933–1934 Vladimír Zákrejs sued Josef Gočár for a copyright for the Great Hradec concept. The trial ended with a settlement but Vladimír Zákrejs proved with very persuasive arguments that Josef Gočár stole and his idea and published it as his own. Following breakdown at the Institute of Building Cities led to Vladimír Zákrejs'es withdrawal from the field of architecture and urban planning and he became a literary and dramatic publicist.

Úvod: Vytěsněný urbanista

Architekt, urbanista a příležitostný památkář Vladimír Zákrejs (1880–1948) patří k mnoha postavám dějin tuzemského urbanismu, na které se poněkud zapomnělo a jsou objevovány až nedávnou historiografií. [4] [11] [21] [22] Úlohu Vladimíra Zákrejse je nutno rehabilitovat nejen coby invenčního urbanisty, který prosazoval národní zastavovací plán, tedy systematické řešení budování nového státu od makroskopických koncepcí až po jednotlivé stavby a bodové zásahy, či sociálně a environmentálně zodpovědného praktika i teoretika, [srov. 16] ale také v kontextu samotného Hradce Králové. Jeho přítomnost v příběhu hradecké moderní architektury byla doposavad poněkud zamlčována. Důvody mohou být různé – Zákrejsovo pozdější stažení se z oboru architektury a urbanismu, jeho levicové názory, které se příliš neslučovaly s národně-demokratickou orientací města, nebo jeho osobní i tvůrčí opozice vůči Josefu Gočárovi, který se stal hlavním protagonistou zdejších dějin architektury jako dějin uměleckých inovací. Už propagační kniha *Hradec Králové a okolí* z roku 1932 zmiňuje v textu o regulačních plánech od Karla Friedricha Zákrejse jednak jako spoluautora vítězného regulačního plánu ze soutěže v roce 1909, ale také jako urbanistu, který pracoval na regulaci města v letech 1925–1926. [6, s. 18]. Nejvíce rozvádí Zákrejsovo meziválečné angažmá v Hradci Jiří Krátký v urbanistických skriptech z roku 1990. Tvzení, že „*Zákrejs důsledně racionalistickým přístupem k metodice tvorby urbanistického projektu prvně uplatnil teze, vyslovené jednak v jeho vlastních teoretických pracích, jednak v pracích Ústavu pro stavbu měst,*“ [7, s. 84] není zcela přesvědčivé: Zákrejs totiž principy metodického plánování poprvé vyzkoušel už při první práci pro Hradec před první světovou válkou. Zákrejsovu úlohu degraduje i téměř veškerá současná literatura: usuzuje mu pouhý podíl na přípravných pracích při ambiciózních plánech na aglomeraci Velký Hradec mezi lety 1925–1929 [2, s. 69] [10, s. 51]. Jistého upozadění se dopustil ve svých dřívějších pracích i sám autor této studie, když v tvůrčím podílu na regulačním plánu z roku 1908–1909 upřednostnil místního architekta Václava Rejchla ml., který stál v centru jeho badatelského zájmu [20, s. 45–46] [17]. Jak ale ukazuje pramenný průzkum a pramenné ověření Zákrejsovy úlohy při formování Hradce Králové, některé jeho zásluhy byly důsledkem rozkolu mezi Zákrejsem a Gočárem připsány Gočárovi a nejsou tak pravdivé: „*Řešení vnitřního města (uvnitř 2. silničního okruhu) bylo v roce 1925 svěřeno Josefu Gočárovi, který se od poloviny 20. let stal vedoucí osobností hradeckého urbanismu.*“ [8, s. 22] Tento stereotyp převzali Gočároví životopisci a byl neustále opakován v době, kdy se na Zákrejse v podstatě zapomnělo. [3] Město Hradec Králové však v Zákrejsově činnosti i soukromém životě hrálo klíčovou roli, a Zákrejs hrál daleko důležitější roli v životě města, než jaká mu byla doposavad přisuzována. Nabízí se tedy otázka, proč byl Zákrejs z příběhu moderní architektury města vlastně vytěsněn.

Obrázek 1: *Portrét Vladimíra Zákrejse, asi kolem 1910.*

Zdroj: NTM, Archiv NTM

1. Vladimír Zákrejs v Hradci Králové poprvé (1908–1909)

Iniciativa zúčastnit se soutěže na regulaci, vypsanou městem Hradec Králové v roce 1908, vzešla patrně od místního architekta Václava Rejchla ml., který ale v té době ještě neměl dokončená studia architektury, tudíž se jí nemohl sám zúčastnit. Oslovil tedy své starší kolegy Vladimíra Zákrejse, který do té doby působil především jako publicista a památkář, a dopravního inženýra Josefa Šejnu. [20, s. 45–46] V hlavě Vladimíra Zákrejse už se ale patrně rodila myšlenka toho, že územní plánování musí být řešeno systematicky a na národní nebo dokonce nadnárodní úrovni. Psal-li Zákrejs, že „*cíle nové architektury dojdeme buď na základě nespoutané umělecké volnosti nebo na podkladech vědeckých a na myšlence organizac pracovní,*“ [36] odmítl tak konzervativní i modernistický urbanismus, prosazovaný Camillem Sittem i Otto Wagnerem, založený především na esteticko-uměleckých principech. Jak psal v důvodové zprávě k hradeckému návrhu, nová doba „*střízlivých pvah a chladného rozumování, vyspělé kritičnosti a neustále stoupající kultury a vzdělanosti*“ musí odsoudit dřívější prohřešky, způsobené neznalostí a především zřídností jednotlivců i obce. [37, s. 2] Vladimír Zákrejs formuloval ideu propojení centra města s okolními obcemi a předměstími i teoreticky: „*Budoucnost Hradce leží však ve vz[růstu] předměstí [...] v předpokladu, že ke spojení předměstí s městem v čase nejkratším musí dojít, nemá-li Hradec po odstraňujícím příkladu Prahy býti přdměstími vysáván a ochuzován.*“ [37, s. 12] Když Jan Kotěra u Rejchlova, Šejnova a Zákrejsova návrhu oceňoval především napojení starého města na okružní třídu, [9] promýšlel Zákrejs tento aspekt velmi důkladně – navrhl šest úprav existujících spojovacích komunikací, které toho měly rovnoměrně a přirozeně docílit. Harmonické propojení okolních čtvrtí, předměstí a obcí mělo být uskutečněno prostřednictvím jasného druhého silničního okruhu, který v náznaku přinášel i konkurenční projekt Oldřicha Lisky a Otakara Klumpara, ale zdaleka ne tak přesvědčivě. [9] Na návrhu Velkého Hradce, jehož autorem byl patrně hlavně Zákrejs, nalezneme ještě třetí okruh, který měl být nejspíše železniční. Kromě ideje Velkého Hradce, který měl integrovat široké okolí do systematické územní jednotky ne náhodou podobné utopickému ideálnímu zahradnímu městu britsko-amerického publicisty Ebenezera Howarda z konce 19. století, přispěl Zákrejs při tvorbě regulačního plánu v letech 1908–1909 ještě jednou převratnou akcí. Zatím asi nijak nekodifikovaným, ale důležitým předstupněm územního plánování bylo pro něj dokonale poznání existující sídelní i topografické struktury. Vladimír Zákrejs záhy po dokončení studií

na pražské technice u konzervativních architektů Josefa Schulze a Jana Kouly vstoupil do Klubu Za starou Prahu, kde se záhy začal aktivně angažovat. V roce 1908 vydal profilovou propagační brožuru o Klubu (k jeho prezentaci na výstavě Obchodní a živnostenské komory), [12] začal s přednáškovou činností a angažoval se například ve snaze vrátit věže na Malostranskou radnici. [1] Je tedy pochopitelné, že základem územního plánování byla pro Zákrejs také památková péče, vtělená do soupisů uměleckohistorických a přírodních památek. Zákrejs tedy už v roce 1908 pořídil úplně první hradecký soupis památek, který byl součástí důvodové zprávy. Památky rozdělil na historické (chrám sv. Ducha, mariánský sloup, biskupská rezidence a gotické segmenty v měšťanských domech, kaple sv. Klimenta, Bílá věž apod.), umělecké (33 vybraných fasád a portál biskupského semináře) a přírodní (stromořadí, zahrady a veřejné parky či jednotlivé památné stromy). [37, s. 17–18] Zákrejs však plédoval také pro plošnou památkovou ochranu starého města „*aby prostor náměstí nebo ulice a perspektivní pohledy na vynikající památky nebyly rušeny.*“ [37, s. 21] Navrhl na starém městě výškové omezení na maximálně dvě patra. Samotný soupis památek, byť velmi primitivní a výběrový, ukazuje opět na Zákrejsovo systematické myšlení (každý záznam měl obsahovat lokaci, důvod zařazení a poznámky s rozsahem navrhované ochrany) a stal se tak počátkem památkové péče ve městě, k níž nesmazatelně přispěl později i Zákrejsův mladší kolega Václav Rejchl ml. [19]

Obrázek 2, 3: Vladimír Zákrejs: Soutěžní regulační plán z roku 1909

Zdroj: [13]

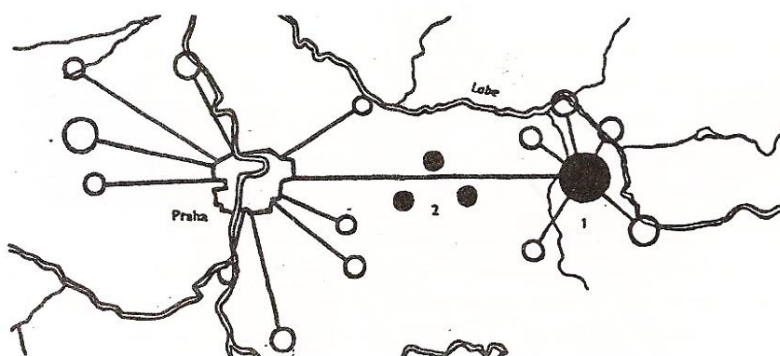
Zdroj: [13]

2. Na cestě k univerzální metodě (1913–1922)

Vladimír Zákrejs se začal urbanismu systematicky věnovat. V předvečer první světové války podnikl rozsáhlou cestu po Evropě, při níž navštívil řadu zahradních měst. Hned v roce 1913 vznikl rukopis *Zahradní města*. [38] Aktualizaci konceptu zahradních měst se Zákrejs intenzivně věnoval i po vzniku Československé republiky. Zahradní město se mělo stát univerzalistickým konceptem pro budování, decentralizaci a vnitřní kolonizaci nového státu: „*zahradní město tvoří celý všeobecný hospodářský celek krajně soběstačný a sice pro vždy.*“ [23, s. 7] Sám Zákrejs publikoval pozoruhodný článek *Naučení z cizích chyb*, kde mělo jít o skutečnou aktualizaci zahradních měst pro československé poměry především jako řešení sociálního bydlení: „*veliká města nejsou hospodárná, příliš mnoho času se tráví cestováním*

mezi domovem a dílnou, dovozem zboží. [...] Taková města nemohou býti podkladem pro ducha skutečně občanského i [...] obyvatelstvo ztrácí smysl pro přírodu myslíc čistě velkoměstsky.“ [14, s. 26] Zákrejs nabídl své urbanistické vize a víceméně již propracovanou metodiku územního plánování nejprve Státní regulační komisi, která byla zřízena pro regulaci Prahy a jejího poměrně širokého okolí. Komise jeho návrhy chladně odmítla, Zákrejs se tedy začal angažovat v Masarykově akademii práce – technickém výzkumném ústavu, kde roku 1922 spoluzaložil s Vilémem Dvořákem a Emilem Zimmerlem Ústav pro stavbu měst. Prvním projektem byl megalomanský, utopický projekt odsunutí průmyslových zón z Prahy do nově vzniklého industriálního městečka se dvěma dělnickými sídly mezi Sadskou, Nymburkem a Poděbrady. [16] [18] Ačkoli Ústav dokázal velkým dílem díky Zákrejsově zápalu sehnat širokou odbornou, politickou a částečně i podnikatelskou podporu, byl pro své proporce a radikalitu dopředu odsouzen k nezdaru. Ústav pro stavbu měst ale začal s rozsáhlou osvětovou činností (začal vydávat různé brožury a zorganizoval putovní výstavu o urbanismu – ve dnech 10.–15. listopadu 1925 se na objednávku Ulricha představila i v hradeckém muzeu) [24] a pokusil se rozpustit poněkud nepružnou Státní regulační komisi. [k tomu srov. 18] Vladimír Zákrejs začal poskytovat metodickou pomoc jednotlivým městům a vznikly tak regulační plány pro Poličku, Německý Brod, Poděbrady, Hlubokou nad Vltavou a další města. Zákrejs tak mohl vytříbit principy metodického plánování a vtělit je do komplexní teoretické práce. Zákrejsova dizertace, která byla následně publikována jako příručka Ústavu pro stavbu měst *Methodické řešení plánů upravovacích*, [13] popisovala územní plánování jako státem řízený proces, který postavil kolektivní zájmy nad zájmy parciální – Zákrejs zde vyzdvihoval pojem *veřejný zájem*. Šlo tedy o deduktivní postup od světového, mezinárodního a evropského plánu upravovacího přes národní plán upravovací, dále přes řešení krajinné až po řešení zájmového obvodu, kdy měly vzniknout jednotlivé základní plány upravovací, z nich pak podrobné plány upravovací a nakonec jednotlivé stavby. [13, s. 9–13] Kritický byl pro Zákrejse čánek mezi základním a podrobným upravovacím plánem, kdy opět vytvořil podrobný popis, založený naopak na induktivní metodě: nejprve bylo třeba vzít v potaz železniční trati, pak silniční síť, následně stanovit nezastavitelné plochy, dále vodotoky, vytyčit ochranu památek (na základě pořízení soupisu), pak stanovit síť soustavné kanalizace a dodávky užitkové i pitné vody, pak zakreslit veřejné budovy a celý tento proces měl vyústit ve funkční rozdělení, rozzónování města na oblasti. [13, s. 15 ad.] Když Zákrejs přišel do Hradce Králové poprvé, bylo jeho systematické uvažování spíše intuitivní. Když ho na jaře roku 1925 požádal František Ulrich o metodickou pomoc, byl již vybaven komplexní metodou.

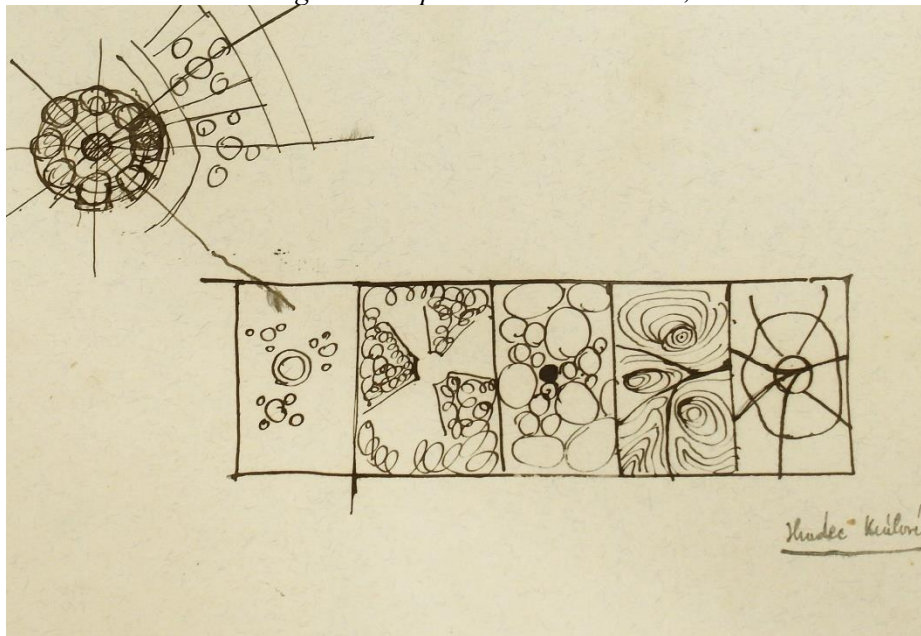
Obrázek 4: Vladimír Zákrejs, Emil Zimmerler: Návrh průmyslového města v Labské názine, 1922

Zdroj: [16]

[illegible]

Obrázek 6: *Skici regulačního plánu Hradce Králové, asi kolem 1925*

3. Vladimír Zákrejs v Hradci Králové podruhé (1925–1928)

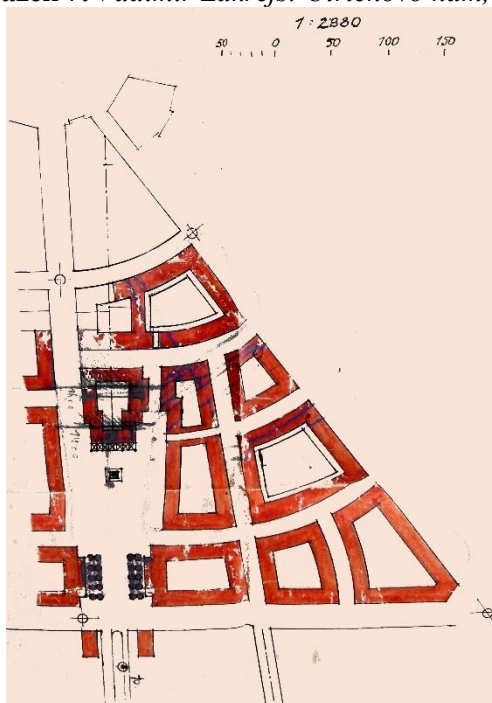
6

a pod heslem „Červený kruh“ bratři Václav ml. a Jan Rejchlovi. [39] Součástí zadání bylo umístění kostela církve Československé, kostela katolického a divadla. Bratři Rejchlovi navrhovali symetrické náměstí s průčelním umístěním divadla, oproti tomu Mezera s Kubičkem prosazovali asymetrii v podélném i příčném uplatnění a nezvyklé uzavření náměstí dvojí arkádou – zdvojeným vítězným obloukem. Oldřich Liska dodal dvě varianty umístění náměstí, přičemž porotě více vyhovovalo umístění blíže okružní třídy. Gočárovův projekt měl závadnou orientaci divadla čelem k městu a k nádraží zády a zcela nevyhovující byla bloková zástavba v blízkosti Labe. Konzervativní porota se shodla, že Gočárovo „*formální pojetí rovné střechy univerzálně užitě jest Hradci cizí.*“ [39] Porota se nakonec usnesla, že nedoporučuje žádný z projektů, protože nikdo nebral v potaz dálkové průhledy na katedrálu s věží. V archivu Vladimíra Zákrejsa se dochoval náčrt z 22. dubna 1925, tedy po zhlédnutí soutěžních projektů, v němž navrhuje náměstí asymetricky vybočené z osy Jungmannovy (dnes Gočárovy) třídy (což zpracovávaly i ostatní projekty), ale ústřední veřejnou budovu umísťuje do jižní podélné fronty právě na pohledovou osu s katedrálou. [33] Porovnáme-li závěrečné usnesení poroty se Zákrejsovými dubnovými skicami, mělo jít pravděpodobně o ilustraci diskusí a námitek poroty (v níž nepochybně Zákrejsův názor dominoval). V závěru zápisu se dočteme: „*Kdyby obec byla nucena k rychlému postupu, jest možné též řízení zkrácené volbou projektanta pro regulaci projednávaného území i pro jednotné architektonické řešení celého náměstí na základě přesného dodržení těchže* [těchto, rozuměj výše uvedených – pozn. LZL] *směrnic.*“ [39] Předně je tedy třeba odmítnout obecně rozšířené přesvědčení, že by Gočár v soutěži zvítězil, přestože jeho návrh byl doporučován jako nejzdařilejší. Porota nedoporučila žádný návrh. Gočár byl osloven proto, že obec byla patrně *nucena k rychlému postupu*. Posun mezi Gočárovým soutěžním návrhem a pozdější verzí z roku 1926 [repro v 10, s. 59] nebyl autonomním pohybem tvůrčí invence, ale zapracováním realizačních podmínek, na kterých se usnesla porota a které Zákrejs Gočárovi v podstatě předkreslil. Konzervativnímu Zákrejsovi však Gočárova řešení poněkud vadila: do vydání knihy *Methodické řešení plánů upravovacích* z května 1925 neváhal doplnit, že příkladem města, které následovalo zhoubný vzor velkých měst, „*jichž široké ulice a výstavné domy lákaly k napodobení třeba v měřítku a prostředí zcela jiném.*“ [13, s. 6] Vladimír Zákrejs byl současně v červnu 1925 požádán, aby byl nápomocný při vypsaní soutěže na regulaci Velkého Hradce. 25. června přijala městská rada usnesení, že na projektu zatím bude na přímé zadání pracovat Zákrejs a připsala mu honorář 20 tisíc Korun. [24] V lednu roku 1926 získal Zákrejs přehled obcí, které se měly k Velkému Hradci připojit, s jejich rozlohou a počty obyvatel. Jednalo se o Nový Hradec Králové, Kukleny, Malšovice, Plotiště, Pražské Předměstí, Pouchov, Slezské Předměstí, Svobodné Dvory, Třebeš, Věkoše, Kluky a Roudničku. Spořitelna královéhradecká, městský bankovní ústav, měla začít vypisovat soutěže na zástavbu jednotlivých nových satelitů: došlo pouze na Věkoše, na jejichž regulaci pracovali v letech 1825–1928 Václav ml. a Jan Rejchlovi, v porotě soutěže zasedl Zákrejs. [20, s. 65–66] [28] Následovat mělo zastavění nové čtvrti dnešního sídliště Slezské Předměstí – Jih. [30] V únoru a březnu 1926 Zákrejs strávil v Hradci celkem pět dnů, [31] při nichž došlo k projednávání propojení Velkého Hradce v prvních obcích. Zákrejs začal podrobněji pracovat na regulaci Pražského Předměstí v souvislosti s napojením oblasti na Okrouhlíku na plánovanou mezinárodní silnici. [29] V průběhu let 1926–1927 následovala jednání ve všech dalších dotčených obcích, z nichž byly pořízeny podrobné zápisy a ke každé obci vznikl obsáhlý koncepční materiál.

Současně s těmito pracemi Vladimír Zákrejs pořídil druhý, přesnější a rozsáhlejší soupis památek, který kromě průzkumu jednotlivých historických staveb a návržení ochrany jejich částí a prvků obsahoval i nejvýznamnější stavby moderní architektury (např. Kotěrovo muzeum, kiosky u Pražského mostu nebo Gočárovo schodiště).

K plánovanému vypsání soutěže na regulaci Velkého Hradce nakonec nedošlo, ačkoli e za něj i sám Zákrejs zasazoval a svou exkluzivní roli vnímal jako dočasnou. Neze ale popřít, že by mezi lety 1925–1928 na něm Vladimír Zákrejs nepracoval. Zákrejs díky své systematičnosti a preciznosti pořídil v zásadě použitelnou koncepci, se kterou se počítalo až do roku 1929, kdy Ulrichův politický projekt hradecké aglomerace ztroskotal a ze záměru na nějakou dobu sešlo.

Obrázek 7: *Vladimír Zákrejs: Ulrichovo nám, 1925*

Zdroj: NTM, Archiv NTM

Obrázek 8: *Zákres osy katedrály do ortomapy*

Zdroj: Google Maps, zákres osy LZL

Obrázek 9, 10: Vladimír Zákrejs: Regulační plány Hradce Králové, 1925–1926

Zdroj: [6]

Zdroj: [11]

4. Soudní spor s Josefem Gočárem (1933–1934)

Animozita vůči Gočárovi, která je v pramenech do této chvíle spíše implicitní, vyvrcholila v roce 1932, kdy Ústav pro stavbu měst vydal knihu *Město a upravovací plán*. [5] Na straně 94 až 96 publikoval Ústav tři reprodukce Gočárových regulačních plánů v různém měřítku pro Hradec Králové, přičemž první z nich zachycoval návrh Velkého Hradce, do jehož navrhování až do této chvíle Gočár nijak oficiálně zapojen nebyl. Zákrejs v návrhu rozpoznal svou koncepci jak z roku 1909, tak z roku 1925. Architekt si najal advokáta Otakara Ladu, který nejprve kontaktoval Gočára. Gočár prostřednictvím svého advokáta Františka Jindry odpověděl, že si je vědom, že autorem plánu Velký Hradec není, avšak „vysvětlení uspokojivého a zejména příslibu dosti učinění se [Zákrejsovi] nedostalo.“ [32] Dne 17. února 1933 tedy vznikl koncept žaloby. „Bylo tudíž cizí dílo opatřeno jménem prof. Gočára, kterážto okolnost vyšla však najevo teprve při publikování plánu, jako plánu prý Gočárova. [...] Pan profesore Gočár vděl dobře, že základní plán je dílo mého mandanta, ož svědecky lze prokázati, a bylo by přinejmenším podivné, aby, jsa pověřen prací tak důležitou, ani nevěděl, zda-li a od koho pochází plán základní, který byl podkladem jeho prací dalších,“ uváděla obžaloba. [35] Kíčovými svědky byli kromě žalobce a žalované zaměstnanci hradecké městské technické kanceláře a Otokar Fierlinger za odpovědného redaktora a vydavatele.

Dne 22. července 1933 byl vyslechnut Ing. Karel Friedriech z technické kanceláře. Vypověděl, že neví, kdo předal plány Ústavu k publikování. Gočár plán odevzdal městu až v druhé polovině roku 1932, do té doby byl tedy patrně v majetku Gočárovy kanceláře a podle pozdější výpovědi architekta Oldřicha Šmídy, zaměstnance Gočárovy kanceláře, je předal Otokaru Fierlingerovi pro publikaci on. Šmída dále vypověděl, že „každý plán, který vycházel z technické kanceláře Ing. Gočára, je opatřován jménem: arch. J. Gočár, a to tiskacím písmem, což činila kancelář sama.“ [40] Další výslech svědků se konal o měsíc později 25. srpna 1933. Architekt Václav Rejchl ml. poskytl přesvědčivou výpověď: „S tímto návrhem [společný regulační plán ze soutěže v roce 1909] byl předložen jeden list v měřítku 1:10 000 [...] a na tomto listu architekt Zákrejs tehdy zakreslil první základní plán pro celé okolí Hradce Králové. [...] Základní plán upravovací / zastavovací, který byl vypracován architektem Zákrejsem v letech 1923–1924 [ve skutečnosti až v průběhu roku 1925 – pozn. LZL] vychází ze základu plánu z roku 1909.“ [41]

V tentýž den byl znovu vyslechnut Karel Friedrich, který svou původní výpověď zpřesnil o klíčové argumenty: „Plán širš. území města se soustavou komunikací železnic a použitých ploch vypracoval profesor Gočár tím způsobem, že soustavu komunikací, železnic, ploch pro průmysl převzal z náčrtku základního upravovacího plánu č. IV. z roku 1926, z práce [...] městské technické kanceláře a Dr. Zákrejse. [...] Plán Gočárův nebyl městskou technickou kanceláří objednán, jest to jeho vlastní studie na které navrhuje umístění hřišť a sportovních podniků v lese vzniklém. [...] Nevím určitě, zda inkriminovaný plán byl sdělán pouze pro obeslání výstavy v Berlíně, ale vím, že pro potřebu města sdělán nebyl a byl Gočárem městu darován jako soukromé studie.“ [41]

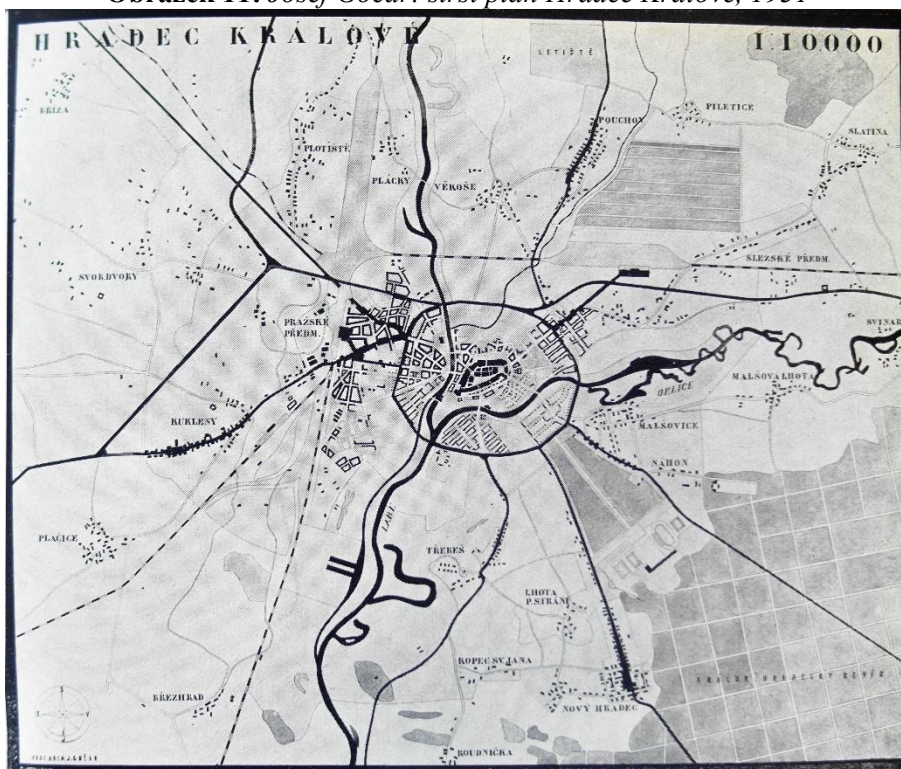
V Zákrejsův prospěch vypovídal i inženýr silniční komunikace Josef Smetana: „*Dr. Ing. Zákrejs [pracoval] na základním plánu sám, kdežto profesor Gočár pracoval detaily upravovacích plánů, s nimiž základní plán nemá nemá přímou tvůrčí souvislost.*“ [42]

Proti Zákrejsovi se postavil jeho kolega z Ústavu pro stavbu měst Otokar Fierlinger, který mimo protokol prohlásil, že „zná profesora Gočára jakožto regulatora Hradce, jemuž Hradec vděčí za svoje mimořádné postavení v počtu regulačně upravených měst.“ [27] Fierlinger však v Gočárovi spojení nenašel – Gočár jej označil jako hlavního viníka celé situace, když jako odpovědný vydavatel a redaktor nedokázal takové situaci předejít a neposkytl Gočárovi korekturu. Že by však v opačném případě Gočára napadlo své jméno z popisky odstranit, je poněkud nevěrohodné.

Otokar Lada nabídl v říjnu 1934 ještě výslech profesora Josefa Kuglera, který měl svědčit v Zákrejsův prospěch, avšak Gočár nakonec souhlasil se smírem. Ve znění smíru se dočteme: „*Profesor architekt Josef Gočár prohlašuje, že plán, vytištěný v tiskopise »Město a upravovací plán« z roku 1932 mezi strany 94 a 95 zhotovil jako plán připojení města Hradce Král. se zeleným pásem a se zakreslením sportoviště; že k tomuto zakreslení použil podkladů, k dispozici mu daných městskou technickou kanceláří v Hradci Králové, a že mu nebylo známo, kým podklady ty byly zhotoveny.*“ [34]

Den po uzavření smíru s Gočárem, adresoval advokát Lada ještě Ústavu pro stavbu měst nabídku smíru a „*zahlázení chyby vaší publikací způsobenou.*“ [26]

Obrázek 11: Josef Gočár: širší plán Hradce Králové, 1931

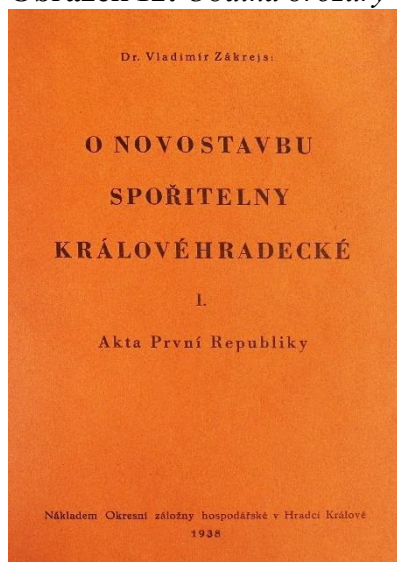

Zdroj: [5]

5. Epilog: Mezi vděkem a zklamáním (1938)

Kolem roku 1927 se vzhledem k intenzivním pracem na plánu Velkého Hradce Zákřejs do Hradce dokonce přestěhoval a bydlel zde až do své smrti, avšak pracovní nasazení pro město netrvalo dlouho. Po sporu s Gočárem se vztahy v Ústavu pro stavbu měst nepochybně výrazně zhoršily. Jak se navíc domnívá Jan Dostálík, také z důvodu nepřijetí Zákřejsem prosazovaného Národního plánu upravovacího i odmítnutí jeho připomínek k novému Stavebnímu řádu přišel patrně na jinak idealistického a energického urbanistu syndrom vyhoření. [4, s. 38–39] Zákřejs se zcela stáhl z architektonické a urbanistické praxe a začal se věnovat rozpracovávání odkazu svého otce, literárního publicisty Františka Zákřejsa a vlastní dramatické tvorbě pro loutková divadla. Zákřejs, stejně jako jeho otec, například ještě na konci druhé světové války energicky obhajoval pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského. K architektonické publicistice se vrátil pouze dvakrát v závěru třicátých let. Ve *Staviteckých listech* uveřejnil text *O stavbě měst*, kde kromě zopakování a určitého zjednodušení své urbanistické metody ventiloval svou frustraci z nepřijetí jeho dosavadních snah. Mladá generace urbanistů, odchovaná radikální avantgardou, Zákřejsovu myšlení (až na výjimky) poprávu nerozuměla. Druhým počinem byla brožura věnovaná budovatelským snahám Spořitelny královéhradecké, které při svém meziválečném angažmá v Hradci vděčil jakožto nejvýznamnějšímu veřejnému stavebnímu investorovi za mnohé. Publikace vyšla na podzim roku 1938 a stala se tak neplánovanou tečkou za snahami o postavení vlastní moderní budovy na Velkém náměstí. [15] Vladimír Zákřejs dožil se svou ženou v jejich vile v Albertově ulici a krátce po válce zemřel.

Obrázek 12: *Obálka brožury*

Zdroj: [15]

Obrázek 13: *vila Zákrejsových, Albertova ul. čp. 767*

Zdroj: Google Street View

Závěr

Z rekonstrukce soudního sporu i soutěže na Ulrichovo náměstí je tedy zřejmých několik skutečností: Josef Gočár nebyl zdaleka suverénním vítězem soutěže na regulaci Labské koltiny a nebyl dle výpovědi svědků ani vlastních slov autorem plánu Velkého Hradce a ani se s ním pro tuto úlohu nijak nepočítalo. I návrh sportoviště na Plachtě, který byl jeho jedinou originální invencí v tomto měřítku, nebyl výsledkem žádné reálné objednávky a jak naznačuje Karel Friedrich, měl pouze přibarvit Gočárovu prezentaci dílčích projektů na zahraniční přehlídce. Zákrejs, absolvent konzervativní techniky, která své studenty příliš nepřipravovala na realitu kapitalistické praxe, nebyl tak zběhlý ve strategiích sebe prezentace a sebe propagace jako absolventi Kotěry, který v těchto aspektech architektonické praxe uměl dokonale chodit. Tak se stalo, že řada textů, počínaje Zdeňkem Wirthem přes Karla Heraina, Marii Benešovou až po Zdeňka Lukeše replikují mýtus Gočára jako otce hradeckého meziválečného urbanismu. Na straně druhé však v touze po senzačním odhalení nemůžeme sklouznout v Zákrejsovo přecenění a Gočárovo podcenění. Gočárův urbanistický plán z města z let 1925–1927 byl komplexním shrnutím dosavadního vývoje, systematizací pásů městské zeleně i dopravních tepen. Gočárovy originální vize zastavění některých území, obsažené v tomto plánu, však došly naplnění pouze v zástavbě Orlické kotliny v 50. letech. Je však třeba si uvědomit, že klišé architektonické historie, která reprodukuje, vznikala v reálném čase za velmi reálných a především subtilních okolností, v tomto případě velmi delikátním obviněním a obhajobou při zapomenuté soudní při. Disproporce mezi Gočárovým piedestalem, který mu znovu a znovu budujeme, a letnými zmínkami, věnovanými Zákrejsovi, nás však nutí alespoň k částečnému přehodnocení. A pokud celý příběh něco ukazuje, pak to, že zprofanovaná *smrt autora* se netýká jen starších děl, jejichž kolektivní a anonymizované autorství mělo význam, ale může se dotknout i oborů tak na první pohled racionálních, doložitelných a nezpochybnitelných, jako je moderní architektura.

Urbanismus Hradce tak zdaleka nestojí na avantgardních základech, které v dosavadní historiografii zjednodušeně zaštiťovalo Gočárovo jméno, ale spíše na základech konzervativních, které upřednostňují organické propojení historických vrstev. Zákrejsův

přístup spočíval v přísné regulaci, namísto živelné výstavby, která by prosazovala ony *zištné zájmy jednotlivců i obce*. [37, s. 2] Zákrejsovým krédem bylo především hájení veřejného zájmu, kde výsadní roli hrály zájmy památkové péče, dostupnost služeb a občanské vybavenosti, ale také zdraví a štěstí, které mělo přinášet kvalitní, dostupné a státem dotované bydlení pro všechny, strukturované do zahradních měst, či zajištění uspokojivých pracovních podmínek, což byla podle Zákrejse hlavní zodpovědnost územního plánování. V těchto ohledech se může Zákrejsovo bohaté publicistické dílo stát velmi inspirativní i po osmdesáti až sto letech pro současné urbanisty a plánovače územního rozvoje.

Použité zdroje:

Literatura:

- [1] [b. a.]. Pražská agenda. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1910, roč. I., č. 10, 18. listopadu 1910, s. 80. Bez ISSN.
- [2] BENEŠOVÁ, Marie, JAKL, Jan a TOMAN, František. *Salón republiky: moderní architektura Hradce Králové*. 1. vyd. Hradec Králové: Garamon, 2000. 119 s. ISBN 80-902593-7-5
- [3] ČERNÝ, František Maria. Josef Gočár. *Architektura ČSR*. 1971, roč. XXX, č. 6, s. 282. Bez ISSN.
- [4] DOSTALÍK, Jan. *Organická modernita: ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování (1918–1968)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2015. 299 stran. ISBN 978-80-210-7876-5.
- [5] Fierlinger, Otokar (red.). *Město a upravitelství*. V Praze: Spolek československých inženýrů, 1932. 139 - [i] s. Bez ISBN.
- [6] FRIEDRICH, Karel. Regulační plány města Hradce Králové. In Kol. aut. *Hradec Králové a okolí*. Praha, Berlin, Basilej : Service des Pays, 1932. S. 15–19. Bez ISBN.
- [7] KRÁTKÝ, Jiří. *Urbanistická kompozice Hradce Králové*. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Hradec Králové, 1990. ISBN 80-7041-204-6.
- [8] KUČA, Karel. Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. *Architekt*, 2009, č. 5, s. 22–23. ISSN 0862-7010
- [9] POTŮČEK, Jakub (red.). Dopis Jana Kotěry Františku Ulrichovi ze dne 25. ledna 1910. *Umění : Časopis Ústavu dějin umění ČSAV*. 2009, roč. LVII, č. 3, s. 282–286. ISSN 0049-5123
- [10] POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: architektura a urbanismus 1895-2009*. [Hradec Králové]: Muzeum východních Čech ve spolupráci s vydavatelstvím Garamon, [2009]. 152 s. ISBN 978-80-86472-42-3.
- [11] PRAŽANOVÁ, Eva. *Česká urbanistická tvorba 1938 –1948: regionalismus a činnost Zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně*. Dizertační práce, vedoucí prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění. Praha 2015.
- [12] ZÁKREJS, Vladimír. *Klub Za Starou Prahu*. Praha : Klub Za starou Prahu, 1908. Bez ISBN
- [13] ZÁKREJS, Vladimír. *Methodické řešení plánů upravitelství*. Praha : Ústav pro stavbu měst 1925. Bez ISBN.
- [14] ZÁKREJS, Vladimír. Naučení z cizích chyb. *Nová práce*. 1923, č. 2, s. 25–28. Bez ISSN.
- [15] ZÁKREJS, Vladimír. *O novostavbu spořitelny královéhradecké*. Hradec Králové : Okresní záložna hospodářská, 1938. Bez ISBN.
- [16] ZÁKREJS, Vladimír. *Praha budoucí: projekty zítřka*. Praha : Prometheus, 1922. Bez ISBN.

- [17] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Měřitko města: Hradec Králové v architektonické teorii a praxi Václava ml. a Jana Rejchlových. *Východočeské listy historické*. 2015, č. 33, s. 157–176. ISSN 1211-8184.
- [18] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Budoucí město práce. In ZVĚŘINA, Petr (ed.). *Teritoria umění: Vědecká konference doktorandů pražských uměleckých škol*. Praha : NAMU, 2016. V redakci.
- [19] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. **Stopy architektů Rejchlových v památkové péči**. *Zprávy památkové péče*. 2013, roč. 73, č. 2, s. 154–156. ISSN 1210-5538
- [20] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Tři generace architektů: Václav st., Václav ml., Jan a Milan Rejchlovi*. Hradec Králové : Pravý úhel, 2012. ISBN 978-80-905271-1-9.
- [21] ŽÁČKOVÁ, Markéta, KRISTEK, Jan. „K plánování vyššího řádu.“ 1 Role Brna v institucionalizaci výzkumu v oblasti urbanismu a územního plánování. *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. 2016, č. 29, v redakci. ISSN 0524-689X
- [22] ŽÁČKOVÁ, Markéta, KRISTEK, Jan. *Od chaosu k novému řádu. Počátky institucionalizovaného výzkumu v oblasti urbanismu a územního plánování v Brně*. Brno : Fakulta výtvarných umění Vysokého učení technického v Brně, 2015. ISBN 978-80-214-5302-9

Prameny:

- [23] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, CMUNT, Jaroslav. *Přednáška Henryho Chapmana na Staroměstské radnici dne 29. 12. 1922*, těsnopisný záznam.
- [24] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Františka Ulricha Vladimíru Zákrejsovi*, 27. června 1925
- [25] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Františka Ulricha Vladimíru Zákrejsovi*, 1. dubna 1925
- [26] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Otakar Lady Ústavu pro stavbu měst*, 2. října 1934
- [27] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Otakar Lady Vladimíru Zákrejsovi*, 7. 1. 1934
- [28] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Spořitelna královéhradecká Vladimíru Zákrejsovi*, 8. července 1927
- [29] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Vladimíra Zákrejse Radě města Hradec Králové*, 14. května 1926
- [30] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Vladimíra Maxmiliánu Duchoslavovi*, 12. dubna 1927
- [31] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Vladimíra patrně městské technické kanceláři v Hradci Králové*, 11. 3. 1926
- [32] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond ZÁKREJS, Vladimír, LADA, Otakar. *Žaloba Okresnímu soudu trestnímu*, strojopis, 27. 3. 1933
- [33] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *plány Ulrichova náměstí*, 22. 4. 1925
- [34] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Smír*, 1. října 1934
- [35] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír, LADA, Otakar. *Koncept obžaloby*, rukopis, 17. února 1933
- [36] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír. *Běh života*, rukopis, asi 1923.

- [37] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír. *Důvodová zpráva k soutěžnému návrhu regulačního plánu pro pozemky na obvodu města Hradce Králové tzv Labské a Orličné kotliny*, rukopis a strojopis, červen 1909.
- [38] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír. *Zahradní města*, rukopis, 1913
- [39] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis o poradě konané dne 6. dubna 1925 a pokračování z 18. dubna 1925 a 13. května 1925*, strojopis
- [40] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis z výslechu*, strojopis, 22. června 1933,
- [41] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis z výslechu*, strojopis, 25. srpna 1933
- [42] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis z výslechu*, strojopis, 5. září 1933

Poděkování:

Studie vznikla s přispěním grantu č. SGS 2016-32 Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR na podporu specifické výzkumné činnosti.

